

Gojko Rikalović*

RAZVOJNA I EKONOMSKA POLITIKA I KREATIVNI KAPITAL

Sažetak: U ovom radu se polazi od pitanja kreativnosti i ekonomije znanja u kontekstu stvaranja konkurentne nacionalne privrede. Strukturni problemi privrede zemalja u razvoju, kao što je Srbija, ne mogu se rešavati isključivo podizanjem produktivnosti već poboljšanjem kvaliteta ekonomskog rasta, odnosno oslanjanjem na kreativni kapital. Međutim, konstatuje se da kreativnost, koja je gotovo svuda isto rasprostranjena, ne može parirati znanju koje je obeležje ekonomije razvijenih zemalja. Koncentracija znanja privlači kreativni kapital. Opšti zaključak je da ključna odrednica globalne konkurentnosti neće počivati na »klasičnim« ekonomskim elementima (trgovina, tokovi novca i kapitala, investicije i dr.), već na tokovima ljudi. Države koje mogu privući kreativne resurse razvićaće se mnogo brže i više od drugih zemalja.

Drugi deo teksta posvećen je teorijsko-metodološkim osnovama izražavanja ekonomskog značaja kreativnog sektora i tokovima i procesima ekonomije zasnovane na znanju i inovacijama. Dovodi se u vezu rast kreativne klase u pojedinim zemljama i njihov ubrzani ekonomski razvitak, imajući u vidu zaostajanje Srbije u tom pogledu. Zbog toga se zagovara da kreativnost dobije tretman proizvodnog faktora i ukazuje na ekonomske mogućnosti kreativnog kapitala u tranzicionim ekonomijama.

U trećem delu teksta pruža se metodologija za procenu efekata realokacije investicija iz ostalih delatnosti u kreativni sektor. Formalizovanje neravnoteže između kreativnog sektora i ostalih delatnosti trebalo bi da obezbedi sagledavanje efekata realokacije resursa na stopu privrednog rasta.

Ključne reči: privredni rast, kreativnost, kreativni kapital, ekonomija, model, neravnoteža, sektor

DEVELOPMENT AND ECONOMIC POLICY AND CREATIVE CAPITAL

Abstract: In this paper we address the question of creativity and knowledge economy in the context of creation of the competitive national economy. Structural problems of the developing countries, such as Serbia, cannot be solved only by increasing productivity, but through improvement of the quality of the economic growth, i.e. based on creative capital. Still, we note that creativity, which is almost everywhere equally dispersed, cannot compete with knowledge which is the attribute of developed countries economies. Knowledge concentration attracts creative capital. The general conclusion is that the key determinant of the global competitiveness will not be based on »classical« economic elements (trade, money and capital flows, investments, etc), but on human capital flow. Countries that are able to attract creative resources will develop much faster and more than other countries.

The second part of the text is devoted to theoretically-methodological bases for expressing economic importance of creative sector and to flows and processes of the economy based on knowledge and innovations. The growth of the creative class in respective countries is connected to their accelerated economic development, while having in mind delaying of Serbia in that area. That is why it is suggested that creativity should get the position of productive factor and the reason economic potentials of creative capital are stressed in transitional economies.

---

* prof. dr Gojko Rikalović, redovni profesor, Ekonomski fakultet, Beograd

In the third part of the paper, methodology is offered for the evaluation of the effects of reallocation of investments from other activities to creative sector. Formalization of the imbalance between creative sector and other activities should provide insight to the effects of the reallocation of resources on the economic growth rate.

Key words: economic growth, creativity, creative capital, economy, model, imbalance, sector

1. Uvod

Globalni trendovi, kao što su usporavanje privrednog rasta, skok cena nafte, pa i porast cena hrane naročito ne pogoduju našoj nacionalnoj ekonomiji. Srbiju odlikuje visoka javna potrošnja, niska konkurentnost privrede i izvoza, sporost reformi. Proces tranzicije i demokratizacije još nije dovršen, ali je čvrsta opredeljenost javne politike ka integrisanju države u Evropsku Uniju.

Ako je ekonomska i tehnološka konkurentnost privrede Srbije nedovoljna, to, međutim, znači da postoje oštri strukturni problemi, koji proističu iz nesposobnosti kompanija i sektora privrede da posluju efikasno i poboljšavaju performanse poslovanja. Pomenuti strukturni problemi se ne mogu uspešno razrešiti bez upotrebe znanja kao glavnog resursa (široko shvaćenog, uključujući podatke, informacije, slike, simbole, kulturu, ideologiju i vrednosti). Na raspolaganju je strano i domaće znanje. Strani eksperti daju značajan doprinos Srbiji i njoj nacionalnoj ekonomiji. Sticanje, unapređivanje i upotreba domaćeg znanja su, međutim, na "dnevnom redu". Bez razvoja domaćeg znanja i intenzivnijeg učešća domaćih eksperata nema ni značajnijeg korišćenja informatičkih i komunikacionih tehnologija (ICT) u podsticanju rasta i konkurentnosti privrede Srbije. Zbog toga je neophodno obratiti pažnju na kreativnost, kreativne resurse i kreativni kapital, jer je tu reč o izboru, inspiraciji, primeni i prodoru talenta i znanja.

Savremena shvatanja razvoja se znatno razlikuju od onih koja su dominirala tokom dvadesetog veka. Nakon Drugog svetskog rata prioritet je bio rast proizvodnje, a visoke stope privrednog rasta su predstavljale zaseban cilj. Sada nije prihvatljiv bilo kakav ekonomski rast koji ne dovodi do povećanja standarda ili dostizanja ideala blagostanja za šire slojeve stanovništva. Težište je na kvalitetu ekonomskog rasta, pošto je veoma značajno da korist od njega oseće svi, pa su prioritet postali problemi siromaštva, nezaposlenosti, društvene isključenosti, regionalne neravnomernosti i dr.

Polovinom 70-ih i 80-ih godina XX veka desile su se značajnije promene u svetskoj ekonomiji koje su dovele do ugroženosti tradicionalnih industrija i regiona u kojima su one bile razmeštene. Država i privatni sektor nisu na najbolji način uspevali da te probleme reše, pa je u takvim uslovima bilo povećano interesovanje za koncept socijalne privrede, koja je, zajedno sa privatnom i javnom ekonomijom, trebalo da omogući potpunije zadovoljenje društvenih potreba. U tom kontekstu, početkom 90-ih godina prošlog stoleća javlja se nova sintagma - creative industries (kreativne industrije) koja označava aktivnosti koje, pre svega, nisu imale funkciju „dostizanja blagostanja” (nisu bile posmatrane kao deo privrede), nego je njihov prevashodni zadatak bio usmeravanje ka stvaranju demokratskog društva koje promovise simboličke vrednosti (estetika, imidž, dizajn itd) radi uvođenja novog koncepta ekonomske i društvene konkurentnosti. Upravo zato se od kreativnih delatnosti mnogo očekuje, jer sve što nije ostvareno putem „klasičnog” tržišta i državne politike nije imalo karakter opšteg načina unapređenja kvaliteta društvenog i individualnog života. Danas se, međutim, kreativna ekonomija u Evropskoj Uniji i SAD tretira kao veoma značajno područje razvoja i važna delatnost u promovisanju kreativnog preduzetništva koje postaje jedno od ključnih instrumenata za smanjenje nezaposlenosti, podsticanje inovativnosti, socijalne povezanosti i uključenosti.

2. KREATIVNI KAPITAL KAO OSNOVNI POKRETAČ EKONOMIJE ZASNOVANE NA ZNANJU

U doba globalizacije, kada sofisticirane tehnologije supstituišu čoveka, kreativni sektori afirmišu ljudski kapital. U tim uslovima kreativnost se javlja kao sposobnost rešavanja složenih problema i stvaranja novog znanja. To je, zapravo, umeće mišljenja, reagovanja i delovanja na visoko inovativan, originalan i rizičan način. Po pravilu, kreativnost predstavlja stvaranje novih ideja ili kombinovanje starih (već poznatih) na jedinstven način i ona je pretpostavka za inovaciju. Radi se o prirodnom resursu kojim sve zemlje gotovo podjednako raspolažu. Međutim, one nisu u stvaranju i primeni znanja podjednako kreativne i uspešne. Razlog je u tome što znanje nije u svim zemljama ravnomerno, kao što je to slučaj sa kreativnošću. Koncentracija znanja se, ipak, dešava u samo malom broju visoko razvijenih zemalja. Moderna znanja i veštine, pošto su veoma složene, podrazumevaju veoma specifične pretpostavke (specijalizovane kadrove, visoku tehnologiju i finansiranje). To je i objašnjenje zbog čega u uslovima globalne ekonomije siromašne

zemlje izvoze kreativnost (tj. obrazovane i/ili talentovane kadrove), dok razvijeni svet transformiše znanje u tržišnu vrednost, a kao rezultat – nerazvijeni uvoze proizvode i usluge razvijenih.

Rastuća dominacija sektora usluga u sveukupnim privrednim aktivnostima, dovodi do obogaćivanja ekonomskog razvoja kako novim područjima, tako i novim ekonomskim faktorima na kojima se temelji. U procesu oblikovanja ekonomskog razvoja jedno od najznačajnijih mesta zauzima kreativnost kao novi proizvodni faktor i promoter nastanka i razvoja novih privrednih sektora. Ekonomija zasnovana na znanju, inovacijama, obrazovanju i treningu (obuci) ima ekonomski oslonac u kreativnosti, stavlajući težište na kreativne industrije kao konceptualni okvir u kome treba tražiti generatore rasta (S.Jovičić, H.Mikić, 2006). Razvoj uporedo sa napredovanjem postaje sve složeniji i sadržajniji kroz nove ekonomske strukture, proizvode i usluge, čime utiče na nastanak različitih i uspostavljanje novih i kompleksnijih poslovnih veza između kulturnih, obrazovnih, naučnih, umetničkih i ekonomskih sektora, što potire ionako uslovne granice između različitih sfera društvenog života.

Polazeći od brojnih međunarodnih dokumenata konferencija i empirijskih studija (United Nations Conference on Trade and Development, Sao Paolo, June 2004; Creative Industries Mapping Document, DCMS, London, 1998; Creative Industries Mapping Document, DCMS, London, 2001.) koje su se bavile istraživanjem i razmatranjem ekonomskog kreativnog potencijala, može se doći do zaključka da identifikovanje kreativnih sektora uglavnom statističko-ekonomskog karaktera, generalna primena makroekonomskih agregata (kao što su zaposlenost i BDP) u izražavanju ekonomskog značaja kreativnih sektora i njihovog apsolutnog i relativnog udela, potom korišćenje indeksa specijalizacije, indeksa otvorenosti za trgovinu u merenju konkurentnosti pojedinih sektora, kao i utemeljenost ekonomske analize na modelu lanca vrednosti u kreativnim sektorima, predstavljaju tzv. opšta mesta. Proces izrade studije o ekonomskom značaju kreativnih delatnosti 1998. godine u Velikoj Britaniji nazvan je mapiranjem kreativnih industrija (sama studija je naslovljena The Creative Industries Mapping Document). Definicija kreativnih industrija iz britanske studije, po kojoj su »kreativne industrije one aktivnosti koje potiču od individualne kreativnosti, veštine i talenta, a koje imaju potencijal za stvaranje bogatstva i radnih mesta kroz generisanje i eksploataciju intelektualne svojine«, veoma je široko prihvaćena. Kao što se vidi, kreativni sektori se odlikuju trima veoma značajnim komponentama: (a) osnovni resursi su ljudi (intelekt, veštine i mašta), (b) ekonomska vrednost je rezultat individualne inspiracije i reputacije koju individua poseduje zahvaljujući svom kreativnom talentu, (c) koncept prava intelektualne svojine i značaj zaštite ovih prava ima esencijalnu važnost, ako se podrazumeva realizovanje njihove ekonomske vrednosti. Stoga, kreativni kapital kao glavni pokretač ekonomskog razvoja obuhvata primenjeno iskustvo, profesionalne sposobnosti i veštine implementirane tehnologije i odnose sa klijentima kao bitne faktore stvaranja tržišnih konkurentskih prednosti. U stvari, kreativni kapital je rezultat posedovanja znanja, primenjenog iskustva, tehnologije i profesionalnih veština, on jeste intelektualni materijal (znanje, informacije, intelektualno vlasništvo i iskustvo) koji se može upotrebiti za stvaranje bogatstva. Svakako, to je suma ideja, inovacija, tehnologija, opšteg znanja, kompjuterskih programa, dizajna, veštine obrade podataka, procesa, stvaralaštva i publikacija, konačno, reč je o formalizovanom, zarobljenom i procenjenom kreativnom potencijalu radi odbacivanja »imovine više vrednosti« (B. Komnenić, 2006). Opšti zaključak bi mogao biti da ključna odrednica globalne konkurentnosti neće počivati na »klasičnim« ekonomskim elementima (trgovina, tokovi novca i kapitala, investicije i dr), već na tokovima ljudi. Države koje mogu privući »kreativne resurse« razviјаće se mnogo brže i više od drugih zemalja (T. Jovanović, 2006). Sa stanovišta privredne razvijenosti naše zemlje, taj globalni trend je veoma nepovoljan ali na njegovo zaustavljanje ne možemo uticati, mada bi u tom pogledu bila poželjna »automatizacija procesa«. Naučena lekcija bila bi da ozbiljno i pravilno razumemo tokove i procese ekonomije zasnovane na znanju i inovacijama i brzo prilagođavanje tim globalnim trendovima.

Da bi neka zemlja privukla kreativne grupe (naučnike i istraživače u oblastima tehnologije, računarstva, matematike, obrazovanja, umetnosti, kulture, dizajna, konačno i industrije zabave, tj. sve one koji direktno kreiraju) od presudne važnosti je istovremeno prisustvo talenta, tehnologije i tolerantnosti (kulture tolerancije ili interkulturnog dijaloga). Izrazita »koncentracija« ovih faktora na određenom prostoru upravo je razlog zbog koga se ostvaruje izuzetno dinamičan ekonomski rast takve sredine. Na pomenutu moćnu kreativnu grupu u SAD otpada 30 odsto ukupne radne snage, a u 7 od 14 članica EU tzv. prvog kruga više od 25 odsto je pripadnika tzv. stvaralačke klase. U odnosu na ukupan broj zaposlenih u Holandiji, Finskoj i Belgiji ova grupa zauzima gotovo 30 odsto, dok je u Irskoj, V.Britaniji i Danskoj kreativna grupa čak veća

od ukupnog broja svih klasičnih industrijskih radnika. Tempo rasta tzv. kreativne klase (R. Florida) je najdinamičniji u Irskoj (7 odsto godišnje)¹.

U evropskoj matrici kreativnosti članice EU su razvrstane u četiri grupe na osnovu vrednosti indeksa kreativnosti (koji sintetički obuhvata devet pokazatelja svrstanih u pomenute tri grupe: talenat, tehnologija i tolerantnost): 1. vodeće države (Švedska, Finska, Danska, Holandija i Belgija), sa visokim indeksom kreativnosti i visokim stepenom rasta indeksa stvaralačkih sposobnosti; 2. države koje dolaze (Irska), koje nisu dostigle prosečne vrednosti indeksa kreativnosti prethodne grupe, ali imaju veoma visok tempo rasta tog indeksa; 3. države koje zaostaju (Nemačka, V. Britanija), odnosno imaju relativno visok indeks kreativnosti ali gube korak jer njegov trend rasta nije pozitivan; 4. države koje kasne (Italija, Španija, Austrija, Portugalija, Grčka, Francuska), odnosno imaju relativno nizak indeks kreativnosti i usporen tempo njegovog rasta.

Konkurentna pozicija vodećih država je sveukupno dobra, kod država koje dolaze konkurentna pozicija se popravlja, države koje zaostaju imaju pad konkurentne sposobnosti, dok se kod država koje kasne, ukoliko bitno ne promene svoju poziciju, u narednom razdoblju mogu očekivati veliki problemi na području konkurentnosti (The Europe – Creativity Matrix). Slične analize nisu vršene nakon dva poslednja kruga proširenja EU (2004. i 2007), a kod nas ovakvih istraživanja nije bilo. Korelacija konkurentnosti i kreativnosti je vrlo indikativna, a zaključak je da se na ključne elemente konkurentnosti u budućnosti u nas »zaboravilo«. Naime, u Srbiji je zanemareno planiranje razvoja, pa se tako gubi korak u konkurentnosti kako na nacionalnom, tako i na regionalnom i lokalnom nivou. Dok se privreda razvijenih zemalja zasniva na stvaralaštvu kao osnovnoj pokretačkoj snazi (znanje i informacije su alat i materijal kreativnosti, inovacija je proizvod), naša nacionalna ekonomija daleko je od tzv. nove ekonomije koju »nose« znanje i kreativnost.

Utemeljenje našeg razvoja na znanju i inovacijama podrazumevalo bi u najkraćem: podizanje nivoa kompetencija i veština za korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija kod najširih slojeva stanovništva, izgradnju modernog obrazovnog sistema prilagođenog potrebama prakse odnosno usaglašenog sa standardima EU, podsticanje istraživanja i razvoja u svim oblastima, konačno - afirmisanje interkulturalnosti. Nije novina da je visok procenat onih građana kojima su neophodni prekvalifikacija, obuka za specijalizovana znanja, sticanje dodatnih veština ili pohađanje dodatnih obrazovnih programa u struci, a da se mora računati sa jačanjem kapaciteta istraživanja kreativnog razvoja, da bi obrazovanje i kulturna odnosno umetnička produkcija trebalo da budu podržani novim tehnologijama i sl.

Kreativnost shvaćena u najširem smislu i u našim uslovima mora dobiti tretman proizvodnog faktora, jer se njeno »proizvodno« transformisanje uobličava ne samo kroz tehnološke inovacije već i kroz nematerijalne elemente kao što su stil, dizajn, estetske i simboličke vrednosti. U kreativnim sektorima se najvećim delom ostvaruju dobra i usluge vezane za tzv. neopipljiva dobra zaštićena autorskim i srodnim pravima. Kreativnost, ispoljavajući se u autorskom delu (odnosno u stvaralačkom izrazu određene ideje), integriše ljudsku tvorevinu, vrednosnu sadržinu, određenost forme i originalnost i time uspostavlja zajedničku suštinsku nit stvaralaštva i prava intelektualne svojine.

Intelektualno-vlasnička prava su mehanizam koji ekonomski potencijal kreativnosti pretvara u kapital. Tako, kreativnost nije akumulirana zaliha imovine nego potencijal koji svaki od njenih elemenata ima za novo stvaralaštvo. Intelektualna svojina (odnosno vlasnička prava) reprezentuje kreativne kvalitete koji pružaju mogućnost za proizvodnju nove vrednosti, odnosno formalna svojinska prava transformišu kapital shvaćen kao potencijal u kreativnosti u novo stvaralaštvo. To je, zapravo, esencijalni način i put rasta kreativnog kapitala. Uspostavljanje prava intelektualne svojine i njihove zaštite kroz nezavisno pravosuđe je najefikasniji mehanizam pretvaranja potencijala koji sadrži kreativnost u kapital. S tim u vezi, podsticanje preduzetništva i biznisa u kreativnim sektorima (tj. stvaranja kreativnog kapitala), a time i povećanja zaposlenosti kreativnih ljudi i podizanje kvaliteta njihovog života je važan zadatak donosioca odluka (decision-maker-a) i kreatora javne politike (policy maker-a), konačno društveno odgovorne privrede (društveno odgovornog poslovanja).

¹ Irski model razvoja je zasnovan na stranim investicijama i kvalitetnom obrazovnom sistemu za razliku od finskog razvojnog obrasca koji je utemeljen na velikoj multinacionalnoj kompaniji »Nokia« koja je privukla mala i srednja preduzeća i iskoristila sopstveni inovacioni potencijal.

3. MODEL ZA PROCENU EFEKATA REALOKACIJE INVESTICIJA IZ OSTALIH DELATNOSTI U KREATIVNI SEKTOR

Ocena efekta međusektorske realokacije resursa obično se zasniva na primeni odgovarajućeg modela neravnoteže. Ovde želimo da ukažemo na značaj neravnoteže, koja nastaje kao rezultat različite (ne) efikasnosti pojedinih sektora. Naime, ekonomski rast nije samo funkcija rastućeg agregatnog inputa, nego rezultira i iz realokacije resursa iz manje produktivnih u efikasnije sektore. U studiji rađenoj za Svetsku banku istraživala se mogućnost dva tipa neravnoteže: 1) između industrijskog i neindustrijskog sektora i 2) između izvoznog i neizvoznog sektora (H. Chenery, S. Robinson, M. Syrquin, 1986: 263-266). Izabrali smo, međutim, da tretiramo mogućnost alternativnog, trećeg tipa neravnoteže – između kreativnog sektora i ostalih sektora.

Prvi metodološki korak u tretiranju neravnoteže između kreativnog i ostalih sektora je postavljanje odgovarajućeg analitičkog okvira koji omogućava empirijsko istraživanje izvora ekonomskog rasta. Značajno je da na početku naglasimo moguću različitu interpretaciju dobijenih parametara. Promenljive se određuju na visokom nivou agregiranosti. Formalizovanje neravnoteže između kreativnog sektora i ostalih delatnosti trebalo bi da obezbedi sagledavanje efekata realokacije resursa na stopu privrednog rasta, odnosno, da bismo dobili odgovor kakva se promena bruto domaćeg proizvoda može očekivati ukoliko bi se investicije preusmerile u kreativni sektor.

Neravnotežni model koji je predstavljen u daljem tekstu dobijen je modifikacijom modela neravnoteže G. Federa. Taj model neravnoteže odnosi se na analizu rasta u poluindustrijalizovanim zemljama. Polazna osnova je pretpostavka da privredu čine dva sektora (model dualne ekonomije) – kreativni sektor i ostali sektori- čiji su autputi Y_k (autput kreativnog sektora) i Y_w (autput ostalih sektora). Svaki od ovih autputa se može predstaviti kao zavisna promenljiva u odnosu na odgovarajuće sektorske inpute. Ta zavisnost je izražena sledećim oblikom proizvodne funkcije:

$$Y_w = F_w(K_w, L_w) \quad (1)$$

$$Y_k = F_k(K_k, L_k) \quad (2)$$

gde Y označava sektorsku proizvodnju, K kapital i L radnu snagu, a k i w oznake za kreativni sektor i ostale sektore, respektivno. Promene u proizvodnji oba sektora dešavaju se u vremenu, što se izražava sledećim jednakostima:

$$\Delta Y = F_{kw} \cdot \Delta K_w + F_{lw} \cdot \Delta L_w \quad (3)$$

$$\Delta Y = F_{kk} \cdot \Delta K_k + F_{lk} \cdot \Delta L_k \quad (4)$$

pri čemu sa ΔY , ΔK i ΔL označavamo priraste proizvodnje, kapitala i radne snage, redom. Simboli F_k i F_l se odnose na marginalnu produktivnost odgovarajućih proizvodnih faktora.

Povodom izjednačavanja prirasta fiksnog kapitala (ΔK) i investicija (I), D. Marsenić skreće pažnju na dva momenta:

1. pretpostavka je da se sredstva koja su u raspodeli društvenog proizvoda namenjuju fiksnim investicijama u $(t-1)$ -oj vremenskoj jedinici već u narednoj, (t) -toj vremenskoj jedinici opredmećuju u prirastu osnovnog kapitala;
2. u prirastu osnovnog kapitala se materijalizuju samo nove investicije.

Pomenuta pretpostavka ($\Delta K = I$), prema D. Marseniću (str. 294, 1982), ima utoliko smisla ukoliko računa da se u svakoj posmatranoj godini u prirastu osnovnog kapitala aktivira onoliko fiksnih investicija iz prethodnih godina koliko se u „nasleđe“ u narednim godinama ostavi neaktivniranih fiksnih investicija iz posmatrane godine. Imajući to u vidu sada prethodne jednakosti (3) i (4) možemo napisati u sledećim oblicima:

$$\Delta Y = F_{kw} \cdot I_w + F_{lw} \cdot \Delta L_w \quad (5)$$

$$\Delta Y = F_{kk} \cdot I_k + F_{lk} \cdot \Delta L_k \quad (6)$$

gde su I_w i I_k oznake za investicije u ostalim sektorima i investicije u kreativnom sektoru, respektivno. Kada bi privreda bila u stanju ravnoteže sa optimalnom alokacijom resursa, marginalne faktorske produktivnosti bile bi jednake u sektorima. Međutim, formalizacija modela koji predstavljamo ne zahteva uvođenje ravnotežnog stanja. Štaviše, pretpostavlja se da se marginalne faktorske produktivnosti razlikuju u određenoj srazmeri, na šta ukazuju izrazi:

$$F_{kk}/F_{lw} = 1 + m \quad (7)$$

$$F_{kl}/F_{lw} = 1 + n \quad (8)$$

pri čemu (m) i (n) mogu uzimati bilo koju vrednost.

Pošto smo pošli od pretpostavke da se privreda sastoji iz dva sektora (kreativnog sektora i ostalih sektora), ukupni bruto domaći proizvod se pojavljuje kao suma njihovih autputa Y_k i Y_w . U skladu sa tim i prirast bruto domaćeg proizvoda se može izraziti kao zbir sektorskih prirasta proizvodnje datih u narednim jednačinama:

$$\Delta Y = \Delta Y_w + \Delta Y_k = F_{kw} \cdot I_w + F_{lw} \cdot \Delta L_w + F_{kk} \cdot I_k + F_{lk} \cdot \Delta L_k \quad (9)$$

Polazeći od izraza (7) i (8), odnosno njihovim zamenjivanjem u jednakost (9) dobijamo sledeću jednačinu:

$$\Delta Y = F_{kw} \cdot I_w + F_{lw} \cdot \Delta L_w + (1 + m) F_{kw} \cdot I_k + (1 + n) F_{kw} \cdot \Delta L_k$$

odnosno

$$\Delta Y = F_{kw} (I_w + I_k) + F_{lw} (\Delta L_w + \Delta L_k) + m F_{kw} I_k + n F_{lw} \Delta L_k \quad (10)$$

Kako je $I_w + I_k = I$, a $\Delta L_w + \Delta L_k = \Delta L$, to se jednakost (10) može dalje transformisati u izraz (11):

$$\Delta Y = F_{kw} I + F_{lw} \Delta L + (m/m+1) F_{kw} I_k + (n/n+1) F_{lw} \Delta L_k \quad (11)$$

Daljim jednostavnim transformacijama dolazimo do jednakosti (12):

$$r_y = F_{kw} \cdot i_w \cdot \beta r_l + ((m/m+1) - (n/n+1)) F_{kw} i_k + (n/n+1) \cdot u_w \cdot r_{yk} \quad (12)$$

U prethodnom sređivanju se pošlo od toga da između marginalne produktivnosti rada u ostalim sektorima i prosečne produktivnosti rada ukupne privrede postoji linearna zavisnost, odnosno da je

$$F_{lw} = \beta Y/L \rightarrow \beta = F_{lw} L / Y$$

pa je stopa ukupnih investicija $i = (I/Y) \cdot 100$, a stopa investicija u kreativnom sektoru $i_k = (I_w/Y) \cdot 100$. Udeo bruto domaćeg proizvoda kreativnog sektora u ukupnom bruto domaćem proizvodu označili smo sa $u_w = Y_k/Y$, dok su r_y , r_l , r_{yk} stope rasta bruto domaćeg proizvoda svih sektora, ukupne zaposlenosti i bruto domaćeg proizvoda kreativnog sektora, respektivno. Relacija (12) svodi se na dobro poznatu neoklasičnu jednačinu rasta pri $m = n = 0$, odnosno kada je marginalna produktivnost faktora jednaka po sektorima. U opštem slučaju, jednakost (12) pruža mogućnost da procenjujemo porast ukupne proizvodnje, koji je uslovljen realokacijom investicija iz ostalih sektora u kreativni sektor tj. da sagledavamo efekat premeštanja resursa iz manje efikasnih sektora u sektore sa većom efikasnošću, na privredni rast. U tom cilju su nam još neophodne stopa ukupnih investicija, stopa rasta ukupne zaposlenosti (koje su inače opštekorisne u neoklasičnom modelu), stopa rasta bruto domaćeg proizvoda u kreativnom sektoru i stopa investicija u kreativnom sektoru. Važno je imati u vidu da samo u tom slučaju, ako se može privreda dekomponovati na pojedine sektore i ako su koeficijenti marginalne produktivnosti izjednačeni po sektorima (tj. $m = n$), samo tada sektorske stope rasta su potrebne za ocenjivanje efekata premeštanja faktora.

Jednakost (12) se može tretirati kao jednačina regresije u sledećem obliku:

$$r_y = a_0 + a_1 i + a_2 r_l + a_3 i_k + a_4 u_w \cdot r_{yk} \quad (13)$$

Mada primena neravnotežnog modela (12) na principima regresione analize proširuje njegove analitičke mogućnosti, ipak treba imati u vidu i odgovarajuće ekonometrijske probleme koji su i ovde neizbežan pratilac (prekoračenje promenljivih, varijacija parametara i sl).

Posebno treba obratiti pažnju na parametar α koji se nalazi uz stopu investicija. U jednostavnim neoklasičnim modelima on se interpretira kao prosek marginalnih produktivnosti kapitala za sve sektore, odnosno za celokupnu privredu. Međutim, u neravnotežnoj formulaciji ovaj koeficijent se interpretira kao marginalna produktivnost kapitala u manje produktivnom sektoru (između dva tretirana sektora privrede). To očigledno pruža delimično objašnjenje za prilično velike izmene (deklinaciju) u veličini investicionog koeficijenta kada se koristi neravnoteža specifikacije.

ZAKLJUČAK

Svrha prethodnih izlaganja sadržana je u nameri da se pokaže u kolikoj meri postojeći kreativni kapital, makroekonomsko i političko okruženje u Srbiji odgovaraju potrebama uspostavljanja tri osnovna stuba održivog društvenog razvoja (ekonomskog, socijalnog i ekološkog). Kao što je poznato, u periodu nakon političkih promena iz 2000. godine ostvarene su znatne godišnje stope rasta bruto domaćeg proizvoda, ali uz povremeno žrtvovanje stabilnosti. Pored toga, visoka prosečna godišnja stopa rasta BDP (oko 5,6 odsto) u periodu 2001-2007. nije mogla da nadomesti "epohalno zaostajanje" našeg društva i privrede koje se dogodilo tokom poslednjih dvadesetak godina. Do bržeg privrednog rasta i boljeg životnog standarda stanovništva može se doći samo jačanjem nacionalne konkurentnosti na mikro i makro nivou, a to zahteva nacionalni konsenzus.

Povećanje nacionalne konkurentnosti naše privrede je jedna od glavnih premisa evropske perspektive Srbije. Osnovni generatori rasta konkurentnosti u našim uslovima su znanje i sposobnost ljudskih resursa, odnosno raspoloživi kreativni kapital, investicije, izvoz, kao i smanjenje učešća javne potrošnje u BDP u što skorijem vremenu. Preduzetničko ponašanje i inovativni potencijal kompanija, aktivna tehnološka i industrijska politika Vlade i kompetentnost javne administracije, potom razvoj partnerstva javnog i privatnog sektora, ali i kooperativni odnosi između socijalnih partnera (države, poslodavaca i sindikata) mogu znatno doprineti poboljšanju ekonomskih i tehnoloških performansi Srbije.

Porast nacionalne konkurentnosti u našim uslovima vezan je u značajnoj meri i za unapređenje kreativnog sektora, a takvo jačanje zahteva i odgovarajuće investicije. Stoga svaki pokušaj da se definiše ekonomsko-matematički model za praćenje efekata realokacije zaslužuje veliku pažnju. Presentovani model u ovom radu za te svrhe baziran je na primeni neravnotežnog pristupa – neravnoteže između kreativnog sektora i ostalih delatnosti. Mada primena ovog neravnotežnog modela na načelima regresione analize proširuje njegovu analitičku upotrebu, treba imati u vidu i odgovarajuće ekonometrijske probleme (prekoračenje promenljivih, varijacija parametara i sl). Neravnotežna formulacija nekih koeficijenata u ovom modelu pruža očigledne mogućnosti za objašnjenje nekih prilično važnih dešavanja na polju investicija.

LITERATURA

- [1] Chenery, H., S. Robinson, M.Syrquin (1986), *Industrialization and Growth - A Comparative Study*, published for the World Bank, Oxford University Press
- [2] Florida, R. (2002), *The Rise of The Creative Class*, New York, Basic Book.
- [3] Florida, R/I. Tinagli (2004), *Europe in The Creative Age*, Carnegie Mellon Software Industry Center & DEMOS.
- [4] Jovanović, T. (2005), *Indikatorsko planiranje razvoja i strategija*, Beograd, Saobraćajni institut – CIP, umnoženo.
- [5] Jovičić S/H. Mikić (2006), *Kreativne industrije u Srbiji: preporuke za razvoj kreativnih industrija u Srbiji*, Beograd, British Council – Serbia and Montenegro
- [6] Komnenić, B. (2006), *Intelektualni kapital kao faktor tranzicione politike*, Ekonomski anali, tematski broj, april 2006: *Ekonomska tranzicija u Srbiji 2001-2005 – Rezultati, strategije, perspektive*.
- [7] Marsenić, D. (1982), *Ekonomska struktura i privredni rast Jugoslavije*, Beograd, Savremena administracija.
- [8] Rikalović, G. (1990), *Saobraćaj kao faktor efikasnosti jugoslovenske privrede*, Beograd, Privredni pregled.
- [9] Rikalović, G. (2009), *Ekonomska valoruzacija razvojne uloge kreativnog sektora, Kreativne industrije i ekonomija znanja*, Beograd, Akademika- Akademska mreža: 38-46.